

Universiteit Utrecht
Masterthesis Kinder- en Jeugdpsychologie

Hoe beoordelen jongeren met een licht verstandelijke beperking en gedragsproblemen hun begeleiders en zichzelf?

Aannames van interventieprogramma's onderzocht

Lindy van Dorst (0425397)
29-07-2010

Begeleider: Prof. Dr. B. Orobio de Castro

Onderdeel van het Dialoog-onderzoek van Gerard Kocken
Lijn 5 Noord Holland/Utrecht

Tweede beoordelaar: H. Schuiringa, MSc

Inhoud

Samenvatting	3
Abstract	3
Inleiding.....	4
Introductie	4
Licht verstandelijke beperking	5
Onderzoek naar interventies ten aanzien van begeleiding	6
De Dialoog: Interventie bij begeleiders en jongeren met LVB	6
Sociale informatieverwerking met betrekking tot LVB en agressie	8
Zelfbeeld en eigenwaarde volgens Harter	11
Eigenwaarde in relatie tot agressie bij LVB-jongeren.....	13
Hypothesen	15
Methoden.....	16
Participanten	16
Procedure.....	16
Instrumenten	17
Data analyse.....	20
Resultaten	22
1. Bejegening.....	22
2. Eigenwaarde	24
3. Samenhang tussen eigenwaarde, bejegening en agressieve responsgeneratie	25
Discussie.....	26
Bejegening.....	26
Eigenwaarde	28
Conclusie.....	31
Referenties.....	31

Samenvatting

Onderzocht is of jongeren met een licht verstandelijke beperking en gedragsproblemen negatief tegen hun begeleiders aankijken en een laag gevoel van eigenwaarde hebben. Deze factoren spelen mogelijk een rol bij de communicatie tussen de jongeren en hun begeleiding, waarbij agressie van de jongeren een veel voorkomend probleem is.

Er namen 47 jongeren deel in de leeftijd van tien tot twintig jaar, met een gemiddelde leeftijd van 15.55 jaar. Gevonden werd dat het merendeel van de jongeren de begeleiding als positief ervaart. Tevens bleek dat jongeren de begeleiding positiever beoordelen naarmate zij ouder zijn. Eveneens werd gevonden dat de eigenwaarde van de jongeren niet laag is, in tegenstelling tot wat veelal wordt aangenomen in interventieprogramma's. Een lage eigenwaarde ligt mogelijk niet ten grondslag aan gedragsproblemen bij licht verstandelijk beperkte jongeren. De meeste jongeren antwoordden niet agressief op spontane hypothetische vraagstukken. Er kwam geen samenhang tussen agressie en beoordeling van de begeleiding dan wel eigenwaarde uit huidig onderzoek naar voren.

De band tussen licht verstandelijk beperkte jongeren en hun begeleiders en de rol van sociale informatieverwerking hierbij zou uitgebreider onderzocht moeten worden, om meer te weten te komen over wat er ten grondslag ligt aan het probleemgedrag bij deze jongeren in conflictsituaties met hun begeleiders.

Abstract

Examined whether adolescents with mild intellectual disabilities and behavior problems perceive their supervisors negatively and have low self esteem. These factors possibly play a role in the communication between these adolescents and their supervision, where aggression by the adolescents is a common problem.

Forty-seven youths with mild intellectual disabilities and behavior problems in residential treatment participated in the study. Results showed that the majority of the youths experienced the supervision positively. The results also showed that the adolescents are more positive towards support as they grow older. It was also discovered that the self-esteem of these adolescents was not low, in contradiction to what is usually assumed in intervention programs. Low self-esteem may not be the root of behavioral problems in adolescents with mild intellectual disabilities. Most of the adolescents did not answer aggressively to spontaneous hypothetical questions. No relation of aggression with evaluation of supervision or with low self-esteem was found. More research on the relationship between adolescents with mild intellectual disabilities and their supervisors and the role of social information processing in this would be useful, to discover what lays at the root of behavioral problems of these adolescents in conflict situations with their supervisors.

Inleiding

Introductie

Binnen de ontwikkelingspsychologie is er de laatste jaren een toenemende belangstelling voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB). Dit blijkt uit het groeiende onderzoek naar en de literatuur over deze doelgroep (Ponsioen, 2009). Het aantal verstandelijk beperkte jongeren dat een beroep doet op de gezondheidszorg is de laatste jaren fors gestegen (Stam, 2010). Bij deze groep is er sprake van een lage intelligentie en daarnaast een beperkt sociaal aanpassingsvermogen en vaak psychische problemen. De manier waarop het gezin, de school en begeleiders met kinderen met LVB omgaan is van groot belang voor hun ontwikkeling en toekomst (Wenar & Kerig, 2005).

Een veel voorkomend probleem bij LVB-jongeren is agressie. Voor het ontstaan van gedragsproblemen is een samenspel van meerdere individuele kwetsbaarheden nodig (bijvoorbeeld een lage intelligentie en beperkte impulscontrole), in combinatie met meerdere omgevingsinvloeden (zoals het gezin en de buurt waarin een kind opgroeit) (Orobio de Castro, Embregts, van Nieuwenhuijzen & Stolker, 2008).

Wanneer thuis wonen voor problemen zorgt voor een jongere met LVB en/of diens ouders, bijvoorbeeld doordat situaties vanwege agressie bij de jongere escaleren, kan het wonen in een instelling een alternatief zijn. In residentiële settings coachen begeleiders de jongeren, die in groepsverband wonen, bij de dagelijkse gang van zaken en coördineren zij de groepsprocessen. Tevens bieden zij de jongeren in bredere zin ondersteuning, door hen bijvoorbeeld met hun toekomstperspectief te helpen. Ook binnen residentiële settings lopen situaties vaak uit de hand door agressief gedrag bij jongeren. Dit gedrag heeft een negatief effect op zowel de ontwikkeling van de jongeren als de relatie tussen begeleiding en cliënt. Externaliserende problematiek hangt bij LVB-jongeren samen met internaliserende en sociale problemen, vermindert kansen op participatie in de maatschappij en bemoeilijkt behandeling van andere problematiek (Orobio de Castro et al., 2008). Probleemgedrag van cliënten kan ervoor zorgen dat hun begeleiders zich bedreigd voelen, wat tot minder adequate hulpverlening kan leiden (Allen & Tynan, 2000). Het is om deze redenen van groot belang te trachten probleemgedrag bij LVB-jongeren te verminderen. Embregts et al. (2008) suggereerden naar aanleiding van hun onderzoek dat de houding en het gedrag van begeleiders mogelijk gerelateerd is aan probleemgedrag bij LVB-cliënten. Dit impliceert dat het veranderen van deze houding en dit gedrag een effect kan hebben op het probleemgedrag.

In deze thesis wordt de band tussen LVB-jongeren (met een leeftijd van tien tot twintig jaar) met gedragsproblemen in residentiële settings en hun begeleiders onderzocht. Deze band wordt in veel interventies als knelpunt gezien bij het ontstaan en voortduren van gedragsproblemen. De veronderstelling dat de jongeren negatief tegen hun begeleiders aankijken, wordt onderzocht.

Tevens wordt veelal aangenomen dat een moeilijke omgang tussen begeleiding en cliënt kan leiden tot een lage eigenwaarde van de cliënt. Dit remt de ontwikkeling van jongeren: zij zullen minder snel nieuwe taken en activiteiten aangaan (Elias, 2005). In deze thesis wordt onderzocht of er bij jongeren met LVB en gedragsproblemen een lage eigenwaarde terug te vinden is.

Allereerst zal nu kort de doelgroep waarop het onderzoek betrekking heeft worden besproken. Daarna wordt eerder onderzoek rondom deze onderwerpen belicht. Vervolgens zullen de uitgangspunten van het interventieprogramma de Dialoog worden besproken. Twee theoretische concepten waarop dit interventieprogramma is gefundeerd zullen worden uitgelicht: sociale informatieverwerking (SIV), die betrekking heeft op de manier waarop reacties op sociale situaties tot stand komen, en eigenwaarde.

Licht verstandelijke beperking

De term ‘licht verstandelijke beperking’ wordt tegenwoordig toegepast waar voorheen de term ‘licht verstandelijke handicap’ gebruikt werd. Deze beperking heeft betrekking op het intellectueel functioneren en duidt daarnaast op een beperkt aanpassingsvermogen wat betreft sociale, praktische en conceptuele vaardigheden (Luckasson et al., 2002). De IQ-score wordt hierbij als richtlijn gebruikt: er is bij een IQ-score van 50 tot 70 sprake van LVB en bij een score tussen de 70 en 85 is het noodzakelijk meer onderzoek te doen om een beperking vast te stellen, door naar het sociaal functioneren te kijken (Verstegen, 2005). Ongeveer 0.5 % tot 6 % van de bevolking wordt als licht verstandelijk beperkt gediagnosticeerd (Van Nieuwenhuijzen, 2004). Ongeveer drie keer zo veel jongens als meisjes worden als verstandelijk beperkt gediagnosticeerd (Stromme & Hagberg, 2000). Omdat er uiterlijk in principe niets opvalt aan personen met LVB, is het aannemelijk dat zij door de buitenwereld vaak overschat worden.

Bij LVB-jongeren is er dikwijls een scala aan problemen te zien, voornamelijk leerproblemen, maar tevens gezinsproblemen en ernstige gedragsproblemen, al dan niet vanwege bijkomende psychiatrische aandoeningen zoals ADHD of een autisme spectrumstoornis. Mensen met LVB hebben in vergelijking met normaal begaafden een drie tot vier keer verhoogde kans op het ontwikkelen van psychopathologie (Didden & Moonen, 2007; Wenar & Kerig, 2005). Gedragsproblemen ontstaan bij personen met LVB meestal vroeg in de jeugd en gaan vaak samen met internaliserende en sociale problemen (Didden &

Moonen, 2007). Er is bij deze groep een gebrek aan zelfredzaamheid en veelal wordt een langdurige behoefte aan ondersteuning vastgesteld. Gedragsproblemen verminderen de kans op participatie in de maatschappij (Didden & Moonen, 2007).

Onderzoek naar interventies ten aanzien van begeleiding

Zoals reeds gesteld, is het van belang probleemgedrag bij jongeren met LVB te verminderen. Begeleiders spelen hierin mogelijk een significante rol. Wat is er nu eigenlijk bekend over interventies die hier op gericht zijn? In Nederland is reeds een aantal onderzoeken gedaan naar de effectiviteit van programma's om gedragsproblemen bij kinderen en jongeren te verminderen. Louwe en Van Overveld (2008) hebben bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de effectiviteit van diverse interventieprogramma's in het primair onderwijs aangaande antisociaal gedrag.

Echter, over de effectiviteit van interventieprogramma's ten aanzien van de begeleiding van jongeren met LVB in het bijzonder is nog vrijwel niets bekend (Orobio de Castro et al., 2008). Wel is er de laatste jaren onderzoek gedaan naar de invloed van begeleiding op gedragsproblematiek bij LVB-volwassenen. Enerzijds is gebleken dat de manier waarop begeleiders omgaan met behandelafspraken en de manier waarop zij communiceren met de cliënten een rol kan spelen bij het ontstaan en voortduren van hun problemen (Hastings, 1997). Anderzijds is gebleken dat het aanhoudende karakter van gedragsproblemen van cliënten, het ontbreken van een doeltreffende manier om hier mee om te gaan, de onvoorspelbaarheid van dit gedrag en de moeilijkheden die begeleiders hebben met het begrijpen van dit gedrag voor begeleiders belangrijke bronnen van stress zijn. Dit is nadelig voor de interactie tussen begeleiding en cliënt: begeleiders reageren hierdoor minder adequaat op de gedragsproblemen, waardoor de externaliserende problematiek in stand wordt gehouden (Bromley & Emerson, 1995).

De laatste jaren is een aantal interventieprogramma's ontwikkeld om de kennis en vaardigheden van begeleiders te trainen. Gebleken is dat gedragsveranderingen bij begeleiding vooral tot stand komen als in de interventie informatie wordt gegeven over probleemgedrag voordat dit optreedt én wordt teruggekeken naar reacties op het gedrag, bijvoorbeeld door middel van videofeedback (Grey, Hastings & McClean, 2007, Harchik et al., 2001), zodat wordt ingespeeld op de wisselwerking tussen cliënt en omgeving.

De Dialoog: Interventie bij begeleiders en jongeren met LVB

Het Dialoog-project ofwel 'de Dialoog', is een in 2009 opgezet project dat plaats vindt bij jongeren en hun begeleiders binnen residentiële settings, waar externaliserende gedragsproblematiek een grote rol speelt. Dit project richt zich nu juist op de interactie tussen jongeren en begeleiding, waarbij op conflictsituaties wordt ingegaan en teruggekeken. De

naam 'Dialogo' duidt op deze interactie: dialoog betekent tweespraak of samenspraak: begeleiders en jongeren proberen inzicht te krijgen in en begrip voor elkaars standpunten en beweegredenen in conflictsituaties. Boukes en Kocken (2009) nemen aan dat jeugdigen door middel van het voeren van een dialoog respect en erkenning ervaren en het gevoel krijgen er te mogen zijn. Dit gevoel zou een positief effect hebben op cerebrale vormingsprocessen die verantwoordelijk zijn voor de SIV. Dit zou leiden tot het hebben van een positief gevoel van eigenwaarde, waardoor de noodzakelijkheid de sociale werkelijkheid defensief tegemoet te treden afneemt en de ontvankelijkheid voor een positieve deelname daaraan toeneemt.

Het interventieprogramma bestaat uit meerdere trainingsdelen. De groepsleiding en behandelaars leren in het eerste trainingsdeel hoe de jongeren informatie verwerken en hoe de communicatie tot stand komt aan de hand van kennis over SIV, eigenwaarde en executieve functies. Aan de hand van een casus en het naspelen van (spanningsvolle) dagelijkse situaties wordt geoefend hoe hier mee om te gaan: de begeleiders dienen zich steeds bewust te zijn van de achterliggende mechanismen en hoe hun eigen houding, zowel verbaal als non-verbaal, hier van invloed op is. Hierbij krijgen begeleiders tips om de jongeren op empathische wijze sturing te kunnen geven. Er wordt vervolgens ingegaan op de functie van beroepsopvoeder, waarbij de begeleiders hun eigen handelen en sterke en zwakke punten kritisch bekijken en stilstaan bij hun taken in communicatief opzicht met de jongeren en het belang daarvan.

Daarnaast kunnen de jongeren aan de hand van een zogeheten persoonlijk groeiplan aangeven waar zij wel en niet tevreden over zijn bij de dagelijkse gang van zaken in de instelling. Tevens kunnen zij aangeven waarbij ze meer hulp willen, zowel bij de dagelijkse dingen als bij sociale, emotionele of psychische kwesties. Hier wordt aan de hand van de Dialoogtraining op in gegaan, de jongeren en begeleiders werken hier samen aan. Daarbij proberen de begeleiders in acht te nemen wat zij in de training hebben geleerd. Tijdens en na de cursus worden video opnamen gemaakt om terug te kunnen kijken op (reacties op) gedrag.

De Dialoog is gebaseerd op kennis en aannames over de verwerking en interpretatie van sociale situaties bij jongeren met LVB. Twee concepten waarop de Dialoog gebaseerd is zijn de sociale informatieverwerkingstheorie van Crick & Dodge (1996) en het begrip eigenwaarde (Harter, 1983). Hierbij wordt er van uitgegaan dat probleemgedrag bij de jongeren vaak niet uit onwil voortkomt maar eerder uit onvermogen om met een sociale situatie om te gaan. Problemen met de SIV en de eigenwaarde zouden hier onder meer aan ten grondslag liggen. Hierdoor vatten de jongeren gedrag van anderen vaak verkeerd op en gaan zij er van uit dat anderen negatieve intenties hebben ten aanzien van hen. De stress van een conflictsituatie zou deze negatieve interpretaties slechts versterken, evenals ervaringen uit het verleden. Dit betekent dat wanneer zij zich bedreigd voelen, in een conflictsituatie met een begeleider, zij er van uit zullen gaan dat de begeleiders het slecht met hen voor hebben en daardoor zullen zij mogelijk agressief op begeleiders reageren. Verondersteld wordt dat hier

een lage eigenwaarde mee gepaard gaat. De jongeren ervaren hun omgeving niet als veilig en hebben onvoldoende vertrouwen in hun eigen capaciteiten om een taak tot een goed einde te brengen (Boukes & Kocken, 2009).

Hoe jongeren met LVB reageren op conflictsituaties hangt dus volgens de uitgangspunten van de Dialoog af van hun SIV en eigenwaarde. Hoe beoordelen zij het gedrag van anderen en zijn zij in staat hun perspectief en dat van anderen met elkaar in verband brengen bij conflictsituaties? Met andere woorden: hoe verloopt bij LVB-jongeren de SIV en welke consequenties heeft dit voor hun gedrag?

SIV met betrekking tot LVB en agressie

In veel onderzoek naar agressie bij LVB-kinderen wordt getracht dit probleemgedrag te verklaren aan de hand van de sociale informatieverwerkingstheorie van Dodge (1986) en Crick en Dodge (1994) (Van Nieuwenhuijzen et al., 2005), omdat deze theorie ingaat op het op cognitieve wijze verwerken van sociale informatie, wat juist voor kinderen met LVB moeilijk kan zijn vanwege hun beperkte cognitieve mogelijkheden.

De aanname van de Dialoog dat een van de onderliggende mechanismen die ten grondslag liggen aan sociaal gedrag gebrekkige SIV is, is tevens gebaseerd op de sociale informatieverwerkingstheorie.

De theorie gaat er van uit dat wanneer iemand geconfronteerd wordt met een sociaal probleem, er een aantal stappen gezet moet worden om de sociale informatie te verwerken. Ten eerste is het noodzakelijk het probleem te herkennen. Ten tweede wordt de informatie geïnterpreteerd. Vervolgens wordt een bepaalde respons voor de gebeurtenis gezocht. Dan wordt deze geëvalueerd en de beste respons wordt gekozen en uitgevoerd. Tot slot kan deze oplossing worden geëvalueerd en weer teruggekoppeld worden (Crick & Dodge, 1994).

Volgens Dodge (1993) kan agressief gedrag ontstaan doordat biologische tekortkomingen van het geheugen en het neurologische systeem in samenhang met ervaringen leiden tot een bepaalde manier van informatieverwerking. De in het geheugen opgeslagen strategieën, schema's en gedragsresponsen zouden bij agressieve jongeren offensief getint zijn, waardoor zij geneigd zijn steeds agressieve oplossingen te kiezen voor sociale problemen. Door de samenhang tussen LVB en gedragsproblemen is het moeilijk vast te stellen of SIV enkel aan verstandelijke beperkingen gerelateerd is, aan gedragsproblemen of aan beide.

Van Nieuwenhuijzen et al. (2005) hebben de SIV stappen tussen kinderen met LVB en kinderen zonder LVB vergeleken, waarbij werd uitgesloten dat de samenhang tussen LVB en gedragsproblemen van invloed was. In het onderzoek werd de kinderen middels videofragmenten een aantal sociale problemen getoond en werd hun gevraagd hoe zij op dergelijke problemen zouden reageren, waarbij ze konden kiezen voor een agressieve,

assertieve of passieve oplossing. Ook werd gekeken welke informatie zij hiervoor gebruikten. Hieruit bleek dat de SIV van LVB-kinderen afweek. Zij richtten zich meer op letterlijk gesproken en negatieve informatie dan kinderen zonder LVB. Het was niet zo dat de LVB kinderen minder oplossingen voor sociale problemen konden bedenken dan de kinderen zonder LVB, zij konden vaak juist even veel of meer oplossingen bedenken. Zij hadden echter de neiging om te kiezen voor niet-assertieve oplossingen. Kinderen met LVB gaven vaker aan dat ze het probleem met agressie zouden oplossen of zich passief zouden gedragen dan kinderen zonder LVB.

Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Wijnroks, Vermeer & Matthys (2004) hebben tevens op dezelfde wijze onderzocht of er een onderscheid kan worden gemaakt tussen LVB-kinderen met en zonder gedragsproblemen aangaande hun SIV. Hieruit bleek dat de LVB-kinderen met gedragsproblemen, wanneer zij geconfronteerd werden met een sociale situatie, geneigd waren te kiezen voor agressieve antwoorden. LVB-kinderen die in een residentiële instelling verbleven, kozen echter vaker voor assertieve oplossingen, als zij uit drie opties konden kiezen, dan kinderen met LVB die niet in een residentiële instelling verbleven. Zij evalueerden assertieve antwoorden ook positiever. De spontane antwoorden van de LVB-kinderen in residentiële settings bleken dus vaak agressief, terwijl het evalueren of kiezen uit meerdere opties juist tot assertief antwoorden leidde. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat spontaan antwoorden slechts reageren vereist, terwijl het kiezen voor een optie ook evaluatie en selectie betreft. De kinderen hebben dus de neiging agressief te reageren, maar zien dit niet als de beste oplossing wanneer zij de laatste stap van het informatieverwerkingsmodel ook uitvoeren: evaluatie.

Tevens is door Van Nieuwenhuijzen et al. (2004) onderzocht hoe de agressieve antwoorden van kinderen met LVB en gedragsproblemen op hypothetische vraagstukken in verband staan met agressief gedrag in de praktijk. Er bleek een correlatie te bestaan tussen agressief antwoorden op hypothetische vraagstukken en daadwerkelijk agressief reageren bij echte ruzies of conflicten. Ook bleek het spontaan agressief antwoorden op hypothetische vraagstukken en de beoordeling van agressief gedrag bij de kinderen in de klas door de leraren sterk te correleren. Er werd echter geen verband gevonden tussen het kiezen voor agressieve antwoorden wanneer meerdere opties gegeven werden en daadwerkelijk agressief gedrag of de beoordeling van agressief gedrag door leraren.

Hieruit blijkt dat de spontane antwoorden die kinderen geven hun gedrag beter weergeven dan de keuzemogelijkheid voor verschillende antwoorden. LVB-kinderen blijken adequate oplossingen voor problemen dus wel te herkennen, maar als een probleem zich daadwerkelijk voor doet zijn zij geneigd niet adequaat te reageren: de laatste stappen van het sociaal informatieverwerkingsmodel lijken te worden overgeslagen. Waar dit precies aan ligt

is nog onduidelijk. Naar de relatie tussen de werking van SIV en intellectuele beperkingen is niet genoeg onderzoek gedaan om hier causale verbanden uit af te kunnen leiden.

Uit verdere analyses van het onderzoek van Van Nieuwenhuijzen et al. (2005) was af te leiden dat de manier waarop kinderen informatie interpreteerden, het aantal antwoorden en de variatie in antwoorden uniek samenhangen met verstandelijke beperkingen. Het agressief antwoorden bleek echter puur gerelateerd te zijn aan externaliserende problemen. Hieruit blijkt dat verstandelijke beperkingen en externaliserende problemen samenhangen met verschillende aspecten van SIV.

Zoals blijkt uit het onderzoek van Van Nieuwenhuijzen et al. (2004) lijken de laatste stappen van het sociaal informatieverwerkingsmodel, evaluatie en selectie, bij LVB-kinderen te worden overgeslagen bij het reageren in een conflictsituatie. Dit betekent dat zij in conflictsituaties met hun begeleiders direct zullen reageren en niet eerst stilstaan bij wat er precies gebeurt en welke manier van reageren het beste is. Doordat bij de jongeren met gedragsproblematiek de SIV deels agressief getint is, zullen zij vaak geneigd zijn agressief te reageren op 'bedreigingen' omdat zij zich deze manier van reageren in de loop der tijd eigen hebben gemaakt.

Het is interessant te onderzoeken hoe de jongeren aankijken tegen de band die zij met hun begeleiders hebben, omdat hun SIV hier mogelijk van invloed op is. Hangt het zich veelvuldig voordoen van conflicten ermee samen dat zij negatief tegen hun begeleiders aankijken? Of reageren zij min of meer onbewust, emotioneel, op conflictsituaties met begeleiders en hangen negatieve (vijandige) gevoelens die hierbij spelen niet samen met een algeheel beeld van de begeleiding?

De manier waarop jongeren de begeleiding beoordelen is van belang voor interventies. Een uitgangspunt van de Dialoog is dat jongeren zich ongehoord en onbegrepen voelen waardoor zij niet gemotiveerd zijn om aan een prettige omgang met anderen te werken (Kocken, 2009). Gedragsproblemen kunnen dus met een negatief oordeel over de begeleiding samenhangen en werken aan de band tussen cliënt en begeleiders zou een positief effect op gedragsproblemen kunnen hebben. Daarom wordt in deze thesis het oordeel over de groepsleiding (de bejegening) van de jongeren onderzocht.

Verwacht wordt echter dat de jongeren ondanks het veelvuldig voorkomen van conflictsituaties waarbij zij zich ongehoord en onbegrepen voelen, een relatief positieve houding hebben ten opzichte van hun begeleiders. Deze hypothese is gebaseerd op gesprekken met kinderen met LVB (lijn 5 Noord-Holland/Utrecht, 2010), waarbij zij steeds vrij positief over hun begeleider(s) spraken. Ook wordt de SIV onderzocht, waarbij er van wordt uitgegaan dat jongeren neigen te kiezen voor agressieve reacties, zoals zij ook doen in daadwerkelijke sociale conflicten (met hun begeleiders). De verwachting is dat de neiging tot kiezen voor agressieve reacties niet bepalend is voor het beeld dat de jongeren van hun

begeleiders hebben, omdat wordt aangenomen dat het vormen van een algemeen beeld niet samenhangt met hun manier van reageren in een conflictsituatie. Dit omdat de laatste stappen van het sociaal informatieverwerkingsproces zouden worden overgeslagen, het evalueren van hun gedrag.

Tevens wordt het verband tussen de leeftijd van de jongeren en hun visie ten aanzien van de begeleiding onderzocht. Hierbij is de verwachting dat er een positief verband is: naarmate jongeren ouder worden, zijn zij positiever over de begeleiding. Dit omdat zij vooral in het begin van de adolescentie gevoelig zijn voor beoordeling en kritiek vaak als bedreigend ervaren (Thomaes, Bushman, Orobio de Castro, Cohen & Denissen, 2009).

Zelfbeeld en eigenwaarde volgens Harter

Een ander uitgangspunt van het interventieprogramma de Dialoog is dat naast (en in verband met) SIV, ook eigenwaarde een belangrijk mechanisme is dat ten grondslag ligt aan sociaal gedrag en mogelijke problemen op dit gebied.

Over de eigenwaarde van LVB-jongeren is in onderzoek weinig terug te vinden. Veelal wordt aangenomen dat zij een laag gevoel van eigenwaarde zouden hebben. Ook in de Dialooginterventie wordt uitgegaan van een laag gevoel van eigenwaarde. Het concept eigenwaarde is daarbij met name gebaseerd op Harter (1983, 1999). Harter baseert het concept eigenwaarde onder meer op ideeën van Cooley en Mead en definieert eigenwaarde als de globale evaluatie van zichzelf, waarbij het individu de verschillende oordelen van voor hem of haar belangrijke anderen vergelijkt ten aanzien van zichzelf. Om een globale evaluatie van zichzelf te kunnen maken moet er dus een besef zijn van ‘het zelf’, een zelfbeeld.

Volgens Harter is het ontwikkelen van ‘het zelf’ van belang om verschillende redenen. Ten eerste biedt het hebben van een zelfbeeld verwachtingen, richtlijnen en structuur ten aanzien van levenservaringen en het algehele beeld van zichzelf in relatie tot iemands wereld. Ook sociale banden kunnen gestructureerd worden aan de hand van het zelfbeeld, evenals sociaal gedrag. Daarnaast zet het hebben van een idee van wie je bent, je ertoe aan bepaalde doelen en plannen na te streven; dit zet aan tot zelfverbetering.

Het zelfbeeld is volgens Harter (1999) met name een sociaal construct, dat tot stand komt door talige uitwisselingen met anderen. Vanaf ongeveer tweejarige leeftijd beginnen kinderen zichzelf door middel van taalgebruik te beschrijven en karakteristieken te erkennen. Als kinderen ouder zijn, gaan ze dankzij hun cognitieve ontwikkeling hun vermogens op verschillende gebieden met anderen vergelijken en hiermee het ware zelfbeeld beter onderscheiden van het ideale zelfbeeld. Een laag gevoel van eigenwaarde kan hier ontstaan, wanneer kinderen geen vertrouwen in hun kunnen creëren. Eigenwaarde is volgens Harter namelijk de uitkomst van het ervaren van het vertrouwen in eigen kunnen op belangrijke

gebieden in combinatie met het ervaren van steun of goedkeuring van anderen, die belangrijk voor iemand zijn.

De interpersoonlijke relaties met opvoeders zijn voor kinderen van groot belang bij het vormen van het zelfbeeld. Wanneer opvoeders tekortschieten in het reageren op, zorgen voor, aanmoedigen en goedkeuren van hun kind, zal dit volgens Harter een negatief effect hebben op de eigenwaarde van het kind. Uit onderzoek van Harter (1999) bleek een sterk verband te bestaan tussen eigenwaarde en steun van anderen (ouders, leraren, klasgenoten en goede vrienden) bij oudere kinderen en adolescenten, waarbij de kinderen met het laagste gevoel van eigenwaarde de minste steun ervoeren.

Harter (1999) heeft tevens onderzocht wat de invloed kan zijn van de band met een bepaalde 'speciale volwassene' voor adolescenten, zoals een mentor of begeleider. Bij veel adolescenten werd gevonden dat een goede band met een speciale volwassene een positief effect had op het algemene zelfbeeld en de subschalen Schoolvaardigheden, Sociale Acceptatie, Sportieve Vaardigheden, Fysieke Verschijning en Gedragshouding (Harter, 1999). Dit hing echter samen met de band die de adolescent had met zijn of haar ouders: bij jongeren die veel steun van hun ouders ontvingen kon de band met een speciale volwassene bijdragen aan hun eigenwaarde en bij jongeren die weinig steun van hun ouders ontvingen kon de band met een speciale volwassene compenserend werken: bij degenen die zo'n band hadden, werd een beter zelfbeeld gevonden dan bij degenen zonder zo'n band. Adolescenten die zich echter incompetent voelden op de hierboven genoemde subschalen, bleken geen baat te hebben bij steun van een speciale volwassene.

Omdat in de adolescentie het denken meer abstract wordt en zelfrepresentaties steeds meer in het kader van verschillende rollen worden gezien, is het voor de adolescent moeilijk één coherent zelfbeeld te construeren; dit lijkt tegenstrijdig in de verschillende rolpatronen. Dit brengt zorgen en verwarring met zich mee over wie je bent. Harter stelt dat juist in de adolescentie verschillen in eigenwaarde kunnen optreden in verschillende contexten: een jongere voelt zich anders bij bijvoorbeeld zijn leraren dan bij leeftijdsgenoten en dit is tevens uit haar onderzoek gebleken. Eigenwaarde is in theorie voor een jongere dus sterk afhankelijk van de context. Een algemeen laag gevoel van eigenwaarde hangt samen met zich niet competent voelen op belangrijke terreinen en het missen van steun van anderen.

Concluderend kan men stellen dat, volgens Harter, sociale banden van grote invloed zijn op het zelfbeeld. Met name opvoeders spelen hier een belangrijke rol. Dit impliceert dat begeleiders van LVB-jongeren mogelijk een grote invloed hebben op het zelfbeeld van de jongeren.

Tevens is het hebben van een mentale achterstand van invloed op de vorming van het zelfbeeld. Het zich bewust zijn van cognitief achter liggen ten opzichte van leeftijdsgenoten kan met zich meebrengen dat LVB-kinderen minder vertrouwen in hun eigen kunnen

verwezenlijken, wat mogelijk een negatieve invloed heeft op hun eigenwaarde. Daarnaast speelt taal volgens Harter een belangrijke rol bij de vorming van het zelfbeeld en kan dit een grote barrière zijn voor kinderen met LVB, omdat zij minder taalvaardig zijn. Hierdoor zullen zij zich minder goed kunnen uitdrukken dan en onderscheiden van anderen. Ook het begrijpen van sociale situaties kan voor deze kinderen bijvoorbeeld moeilijker zijn, wat van invloed kan zijn op hun eigenwaarde.

Concluderend is het aannemelijk dat problemen op cognitief en sociaal gebied een negatieve invloed zullen hebben op de eigenwaarde van LVB-kinderen. Dit leidt waarschijnlijk tot frustratie en de vraag is hoe zich dit verhoudt tot de band met begeleiders en agressie.

Eigenwaarde in relatie tot agressie bij LVB-jongeren

In de psychologische literatuur zijn verschillende theorieën en empirische uitkomsten te vinden aangaande het verband tussen agressie en een hoog dan wel laag gevoel van eigenwaarde.

Het Dialoog project gaat uit van een laag gevoel van eigenwaarde: “Cliënten blijken in ons onderzoek veelal aan te geven dat zij zich niet gehoord en begrepen voelen, en dat zij niet het idee hebben controle over hun eigen leven te hebben of te krijgen. Het lage gevoel van eigenwaarde dat hier het gevolg van is, maakt dat zij zich niet gemotiveerd en in staat voelen, om zelf aan een prettige omgang met anderen te werken” (Kocken, 2009). Dit klinkt aannemelijk, maar het is de vraag of de aanname dat de jongeren een laag gevoel van eigenwaarde zouden hebben, wel klopt. Uit eerder gedaan onderzoek blijkt geen verschil tussen de eigenwaarde van normaal begaafden en kinderen met LVB (Elias, 2005) en dus geen lage eigenwaarde bij de laatste groep. Ook resultaten uit onderzoek naar het zelfbeeld en agressie lijken niet op een lage eigenwaarde te duiden. Baumeister, Smart & Boden (1996) vonden dat agressie zich bij personen met een heel positief maar onstabiel en onzeker zelfbeeld altijd uitte tegen degene die hun kritiek gaf, terwijl personen met een minder positief, maar stabiel zelfbeeld, kritiek meer op zichzelf betrokken. Baumeister (1997) stelde dat agressief gedrag een mogelijke reactie is op kritiek bij personen met een heel positief zelfbeeld. In dit geval wordt de kritiek ontkend en de negatieve gevoelens die het krijgen van kritiek opwekken, worden op de ander gericht (degene die de negatieve feedback geeft). Stucke en Sporer (2002) vonden in deze lijn dat narcisme een goede voorspeller bleek van agressie en negatieve emoties als reactie op falen bij studenten (participanten kregen negatieve feedback op een intelligentietest). Personen met een erg positief maar onstabiel zelfbeeld bleken hun positieve zelfbeeld na kritiek te behouden door zich tegen de bron van kritiek te keren. Thomaes et al. (2009) onderzochten bij agressieve jongeren van twaalf tot vijftien jaar of narcisme een voorspeller was van agressie. Zij kozen voor deze doelgroep

omdat juist jongeren gevoelig zijn voor kritiek en dit consequenties heeft voor het algemene zelfbeeld wat zij nu kunnen vormen (Harter, 1999). Zij vonden dat narcistische jongeren inderdaad agressief reageerden wanneer zij kritiek kregen. Echter, het schrijven van een stukje tekst over waarden die zij belangrijk vonden en waarom, deed hun agressieve reacties op kritiek afnemen. Gesteld wordt dat door het onderstrepen van de eigen waarden, het zelfbeeld wordt bevestigd en daardoor het gevoel zichzelf te moeten verdedigen verzwakt, waardoor ook de agressie afneemt.

Naar aanleiding van de zojuist besproken literatuur lijkt het aannemelijk dat LVB-jongeren die zich vaak agressief uiten tegen hun begeleiders gevoelig zijn voor kritiek en daarom vijandig reageren. Mogelijk hangt dit samen met een irreëel positief zelfbeeld en hoge eigenwaarde.

In dit onderzoek wordt de hypothese gesteld dat er bij de jongeren geen laag gevoel van eigenwaarde uit de testresultaten af te leiden is, wat aan de gedragsproblemen ten grondslag zou liggen. De relatie tussen eigenwaarde en SIV wordt ook onderzocht. Mogelijk ligt moeite hebben met onder meer de evaluatie van hun eigen gedrag en vermogens ten grondslag aan een defensieve reactie op een 'aanval' op hun (onstabiele en onrealistisch hoge) zelfbeeld. Dit zou in conflictsituaties kunnen leiden tot agressieve reacties: om niet toe te geven aan afbreuk aan hun competenties, keren de jongeren zich tegen de ander (de begeleider), die hier vervolgens negatief op reageert.

Bradshaw & Hazan onderzochten in 2006 de invloed van de samenhang tussen het zelfbeeld en het beeld van anderen. Dit omdat eerder is gebleken dat vooral de combinatie van deze twee beelden belangrijk is bij het voorspellen van (agressief) gedrag in sociale situaties (Baldwin, 1992). Uit hun onderzoek bleek dat participanten met een negatief beeld van zichzelf evenals een negatief beeld van anderen, hoog scoorden op agressie. Ook personen met een positiever beeld van zichzelf dan van anderen, bleken hoog te scoren op agressie. Een negatief beeld van anderen lijkt dus, zowel in combinatie met een positief als een negatief zelfbeeld, samen te hangen met agressie.

Omdat in dit onderzoek de hypothese wordt gesteld dat er geen laag gevoel van eigenwaarde bij de jongeren terug te vinden is, wordt nu enkel de hypothese gesteld dat jongeren met een hoge eigenwaarde en een minder positief beeld van anderen (hun begeleiders) hoog scoren op agressie.

Hypothesen

Betreffende probleemgedrag bij LVB-jongeren in residentiële settings wordt de band tussen de jongeren en hun begeleiders onderzocht, evenals de eigenwaarde van de jongeren.

De volgende hypothesen zijn opgesteld:

1. (Bejegening)

1. De LVB-jongeren zijn merendeels positief over de bejegening.
2. Ook jongeren met een hoge mate van agressieve responsgeneratie, zijn positief over de bejegening.
3. Er is een positief verband tussen leeftijd van de jongeren en beoordeling van de bejegening.

2. (Eigenwaarde)

1. Er is geen laag gevoel van eigenwaarde bij het merendeel van de jongeren.
2. Er is een positief verband tussen mate van agressieve responsgeneratie en het gevoel van eigenwaarde.

3. Jongeren met een hoog gevoel van eigenwaarde en een negatieve beoordeling van de bejegening hebben een hoge mate van agressieve responsgeneratie.

Methoden

Dit onderzoek is onderdeel van het onderzoeksproject naar De Dialoog van Joop Boukes en Gerard Kocken bij de instelling Lijn 5. Dit interventieprogramma gericht op de communicatie tussen begeleiders en jongeren is in 2009 van start gegaan. Momenteel zijn de twee nulmetingen van het onderzoek verricht en resultaten hiervan worden gebruikt voor deze thesis.

Participanten

De deelnemers aan dit onderzoek zijn LVB-jongeren met gedragsproblemen in residentiële settings. Er namen 47 jongeren deel in de leeftijd van tien tot twintig jaar, met een gemiddelde leeftijd van 15.55 jaar. Zij wonen in groepen van ongeveer negen jongeren op locaties in Noord-Holland en Utrecht in de instelling Lijn 5. In totaal doen er achttien groepen mee aan het Dialoogproject. Er zijn zowel open als gesloten groepen. Daarnaast zijn er nog kamertraining- groepen: hier wonen jongeren zelfstandig met begeleiding. Ongeveer 32 % van het totale aantal jongeren in de woongroepen heeft toestemming gekregen van hun ouders of voogd om deel te nemen aan het onderzoek. Alle jongeren hebben een indicatie van het CIZ (Centrum Indicatiestelling Zorg) en daarmee recht op de residentiële zorg. De IQ scores van de jongeren liggen tussen de 55 en 85.

Procedure

Ten behoeve van het Dialoogproject zijn computertaken en een reeks vragenlijsten afgenomen bij de deelnemende jongeren, die hiervoor, evenals hun ouders of voogd, toestemming hebben gegeven, na een voorlichting over het project van de behandelcoördinator. De testafnames zijn gedaan door studenten van de Universiteit Utrecht. Een testafname bestond bij iedere jongere uit de taken van de Amsterdamse Neurologische Taken op de computer en vervolgens de afname van vier vragenlijsten. Dit waren achtereenvolgens de Competentiebelevingsschaal voor Kinderen dan wel Adolescenten (CBSK/CBSA), de Vragenlijst Bejegening (B-toets), de Persoonlijk Groei Plan-vragenlijst en de Utrechtse Coping List. Tot slot werd de Sociale Probleemoplossings Test voor Kinderen dan wel Volwassenen bewerkt voor moeilijk lerende kinderen (SPT-MLK en SPT-MLV) afgenomen waartoe aan de hand van vijf filmpjes die middels de computer getoond werden, vragen gesteld werden over sociale problemen. De testafname was individueel en er werd benadrukt dat alle antwoorden vertrouwelijk behandeld zouden worden. Alle vragen zijn aan

de jongeren voorgelezen, om hun leesvaardigheid geen rol te laten spelen in het onderzoek. Meestal vulde de testafnemer de vragenlijsten in, een enkele keer deed de jongere dit zelf wanneer deze daar sterk de voorkeur aan gaf en dit gemakkelijk ging. De totale afnameduur was gemiddeld drie uur. Meestal namen de jongeren en testafnemer na het uitvoeren van de computertaken een korte pauze. Na afloop werd de afname kort besproken en kregen de jongeren een VVV-bon ter waarde van vijf euro.

Instrumenten

B-toets

Bij iedere jongere is de B-toets afgenomen. Dit is een meetinstrument voor de kwaliteit van de bejegening in de jeugdzorg. De vragen hebben betrekking op een aantal gedrags- en houdingsaspecten van de hulpverlener, die in onderzoek samen te blijken hangen met een juiste bejegening (Van Erve, Poiesz & Veerman, 2007). Voorafgaand aan de afname van de B-toets werd de jongere gevraagd de mentor in gedachte te nemen; de vragen hadden betrekking op de bejegening van deze hulpverlener.

De B-toets bestaat uit 24 vragen. Op een schaal van 1 (zeer slecht) tot 6 (goed) kan de jongere per vraag een oordeel geven over de gedrags- en houdingsaspecten van de hulpverlener aangaande de bejegening, onderverdeeld in acht schalen. Deze schalen zijn te zien in Tabel 1. Wanneer de gemiddelde score op een schaal 4 of hoger is, is de uitvoering van de aspecten binnen deze schaal tenminste voldoende. Tevens kan een somscore worden berekend die de kwaliteit van de bejegening in het geheel representeert als voldoende dan wel onvoldoende.

Voor de consistentie van de totaalscore van de B-toets werd in dit onderzoek een hoge Cronbach's Alpha gevonden van .94. Tevens bleken de vragen binnen de overige schalen sterk samen te hangen, zie Tabel 1, met uitzondering van de schalen 'wees betrouwbaar' en 'zorg voor goed contact'.

Tabel 1. *Betrouwbaarheid per schaal van de B-toets*

Schaal	Betrouwbaarheid (Cronbach's Alpha)
Wees duidelijk	.85
Toon betrokkenheid	.85
Sta naast de client	.82
Wees betrouwbaar	.37
Sluit aan bij de client	.86
Heb respect	.77
Zorg voor goed contact	.57

CBSK/CBSA

Om de mate van vertrouwen in eigen kunnen en het beeld van zichzelf bij de jongeren te onderzoeken is gebruik gemaakt van de CBSK (bij kinderen tot twaalf jaar) en de CBSA (bij jongeren vanaf twaalf jaar). Deze tests zijn bedoeld om de zelfbeleving bij kinderen en jongeren te meten op zes verschillende gebieden.

De CBSK bestaat uit 36 items en de CBSA uit 35 items die op een vierpuntsschaal beantwoord kunnen worden. De CBSK is verdeeld over zes subschalen: Schoolvaardigheden, Sociale Acceptatie, Sportieve Vaardigheden, Fysieke Verschijning, Gedragshouding en Gevoel van Eigenwaarde. De CBSA bestaat uit dezelfde schalen als de CBSK, plus een extra schaal. De schaal Hechte Vriendschap is toegevoegd omdat dit domein in de adolescentie erg belangrijk wordt en niet terug te vinden is in de overige schalen (Treffers et al., 2002).

De schalen verwijzen naar afzonderlijke facetten van het zelf-concept. De CBSK en CBSA sluiten op elkaar aan. De CBSK is de Nederlandstalige bewerking van Harter's *Self Perception Profile for Children* (SPPC; Harter, 1985).

Het begrip van zelfwaardering dat Harter ontwikkelde is multidimensioneel: meerdere domeinspecifieke competentiebelevingen werden onderscheiden alsmede het gevoel van eigenwaarde als globale factor. Verondersteld wordt dat de eigenwaarde en domeinspecifieke competentiebelevingen met elkaar samenhangen, maar niet dat er een hogere-orde-factor is (een overkoepelende zelfwaardering) en dat de relaties tussen gevoel van eigenwaarde en specifieke competentiebelevingen verschillen.

Veerman et al. (1997) vonden voor de CBSK redelijk tot goede alpha- coëfficiënten voor de interne consistentie van alle schalen met uitzondering van de subschaal 'gedragshouding', waarvoor een coëfficiënt werd gevonden die matig is te noemen. De test-hertest betrouwbaarheid bleek redelijk tot goed voor alle subschalen met uitzondering van de subschaal 'sociale acceptatie', waarvoor de test-hertest betrouwbaarheid matig te noemen is. Treffers et al. (2002) vonden voor de interne consistentie van de subschalen van de CBSA een betrouwbaarheid die gemiddeld tot goed te noemen is, blijkend uit gemiddelde tot goede alpha's voor alle schalen. De test-hertest-correlatie bleek redelijk tot goed voor alle subschalen.

Voor de betrouwbaarheid van de subschaal 'gevoel voor eigenwaarde' werd in dit onderzoek een waarde van .85 gevonden en zodoende is de betrouwbaarheid van deze schaal goed te noemen (voor de CBSA). Ook voor de overige subschalen van de CBSA bleek de interne consistentie voldoende tot goed, zie Tabel 2.

Tabel 2. *Betrouwbaarheid per schaal van de CBSA*

Schaal	Betrouwbaarheid (Cronbach's Alpha)
schoolvaardigheden	.63
sociale acceptatie	.75
sportieve vaardigheden	.73
fysieke verschijning	.81
gedragshouding	.80
hechte vriendschap	.81
gevoel voor eigenwaarde	.85

Voor de interpretatie van de competentiebeleving worden de grenswaarden 15 en 85 aangehouden: een score van 15 of lager impliceert een laag gevoel van eigenwaarde en een score hoger dan 85 impliceert een hoog gevoel van eigenwaarde.

SPT - Agressieve reacties

Om de respons van de jongeren op sociale vraagstukken te onderzoeken (een stap van het sociale informatieverwerkingsproces) werden de SPT-MLK en SPT-MLV gebruikt. Deze tests zijn gereviseerde versies van de Social Problem Solving Test (Sociale Probleem oplossings Test; Cuperus, 1997; Matthys; Matthys, Cuperus & Van Engeland, 1999), voor kinderen/volwassenen met LVB.

De SPT bestaat uit vijf videofragmenten, waar volgens een gestructureerd interview vragen over worden gesteld om de verschillende stappen van het sociaal informatieverwerkingsmodel na te gaan. In de videofragmenten spelen kinderen dan wel volwassenen een situatie na, waarin één van hen benadeeld wordt. De personen, situaties en wijze waarop de personen benadeeld worden zijn verschillend per videofragment. Onderzoek heeft uitgewezen dat de vijf videofragmenten van de SPT een en dezelfde factor, namelijk 'benadeeld worden' meten (Matthys, Maassen, Cuperus & van Engeland, 2001 in Van Nieuwenhuijzen et al., 2006).

Voorafgaand aan het afnemen van de SPT werd aan de participanten verteld dat de video's betrekking hebben op hoe kinderen/jongeren met elkaar omgaan en dat het doel is te onderzoeken hoe de participant op een situatie zou reageren. Voor aanvang van elk videofragment werd de participant gevraagd te letten op een bepaald (de benadeelde) persoon. Dan werd de probleemsituatie getoond. Vervolgens werd het videofragment gepauzeerd en

werd een aantal vragen gesteld om de verschillende stappen van de SIV te onderzoeken. Namelijk:

- 1 – Wat gebeurde er? (Encoderen)
- 2 – Wat is het probleem? (Probleemherkenning)
- 3 – Gebeurde het expres of per ongeluk? (Interpreteren van het sociale probleem)
- 4 – Waaraan kun je dit zien? (Encoderen intentie)
- 5 – Hoe zou jij je voelen als je werd... (naar aanleiding van probleemsituatie, bijvoorbeeld “overgeslagen bij een spelletje”)? (Emoties)
- 6 – Wat zou jij doen als je werd ... (naar aanleiding van probleemsituatie) (Eerste spontane reactie)
- 7 – Waarom zou je dat doen? (Doelen verduidelijken)
- 8 – Wat zou je nog meer kunnen doen? (Genereren van reacties)

Hierna werden drie reactiemogelijkheden getoond middels de video (assertief, agressief en passief), waarna selectievragen voor een van deze mogelijkheden volgden (vragen 9 tot en met 12).

Voor het meten van de (spontane) agressieve responsgeneratie werden de antwoorden van de kinderen op vraag 6 gebruikt. De antwoorden op vraag 6 werden gescoord als 1 = ‘assertief’, 2 = ‘agressief’, 3 = ‘submissief’, 4 = ‘emotie’, 5 = ‘autoriteit’. Een assertieve reactie (1) was pro sociaal, bijvoorbeeld erover praten of weer vrienden maken. Een agressieve reactie (2) was anti-sociaal, bijvoorbeeld schelden of boos worden. Een submissieve ofwel passieve reactie (3) was bijvoorbeeld niets doen, toelaten. Een reactie werd als ‘emotie’ (4) gescoord als het om een gekozen gecontroleerde emotie ging, bijvoorbeeld er niks van aantrekken, doorlopen en iets leuks gaan doen. ‘Autoriteit’ (5) werd gekozen wanneer kinderen aangaven dat zij een voor hen autoritair persoon om hulp zouden vragen (bijvoorbeeld de meester). De agressieve responsgeneratie van een participant bestond dus uit het aantal keer dat hij of zij bij vraag 6 voor een agressief antwoord koos. Omdat er vijf filmpjes werden getoond kon de score variëren van 0 tot 5.

Data analyse

De resultaten van de afnamen bij de jongeren werden verwerkt in het programma Statistical Package for the Social Sciences (SPSS).

De hypothese dat de meerderheid van de deelnemers de bejegening positief beschouwt werd onderzocht door te toetsen of de meerderheid van de jongeren ‘voldoende’ scoort. De scores op de subschalen ‘Toon betrokkenheid’ en ‘Heb respect’ werden tevens bekeken omdat deze de mate waarin jongeren zich gehoord en begrepen voelen weergeven.

Of een positieve bejegening ook werd gevonden bij jongeren die neigen tot agressief

antwoorden, werd onderzocht door de agressieve responsgeneratie in combinatie met de beoordeling van de bejegening correlationeel (met een T-toets) te toetsen.

De hypothese dat er een verband zou zijn tussen leeftijd en beoordeling van de bejegening werd middels het toetsen van de correlatie (met een T-toets) onderzocht. Tevens werden de bivariate correlaties voor de subschalen berekend.

De eigenwaarde van de jongeren werd onderzocht aan de hand van de grenswaarde 15 op de schaal. Een score van 0 tot 15 werd als laag beschouwd. Getoetst werd of de meerderheid van de jongeren boven de grenswaarde scoorde.

Of jongeren met een hoge agressieve responsgeneratie een hoger gevoel van eigenwaarde hadden, werd correlationeel getoetst.

De samenhang tussen eigenwaarde, bejegening en het kiezen voor agressieve antwoorden werd correlationeel getoetst.

Resultaten

1. Bejegening

Om te toetsen of de jongeren positief zijn over de bejegening, is het aantal deelnemers dat de totale beoordeling als ‘voldoende scoort’ ten opzichte van het aantal dat ‘onvoldoende’ scoort berekend. In Tabel 3 wordt dit weergegeven: 38 proefpersonen scoren ‘voldoende’ ten opzichte van 11 deelnemers die ‘onvoldoende’ scoren. Hieruit blijkt dat het merendeel van de jongeren de bejegening als positief beoordeelt; 77.55 % van de jongeren scoort voldoende en 22.45 % onvoldoende.

Tabel 3. *Aantal deelnemers en percentage per schaal*

Schaal	N	%
Voldoende	38	77.55
Onvoldoende	11	22.45
Totale beoordeling	49	

N = aantal deelnemers, % = percentage deelnemers

Voor alle subschalen werden gemiddelde voldoende waarden gevonden. Voor de subschaal ‘Toon betrokkenheid’ was de gemiddelde score 4.64 op een schaal van 1 tot 6. Voor de subschaal ‘Heb respect’ was de gemiddelde score 5.16 op een schaal van 1 tot 6. Over deze categorieën zijn de meeste jongeren tevreden.

Agressieve responsgeneratie (SIV) en bejegening

Om de agressieve responsgeneratie (SIV) te onderzoeken is het aantal spontane agressieve antwoorden op hypothetische vraagstukken getoetst. In Tabel 4 is te zien dat de meeste jongeren (27 van de 49) nooit kiezen voor spontane agressieve antwoorden. Geen van de jongeren kiest altijd voor een spontaan agressief antwoord. Er zijn 22 jongeren met tenminste 1 agressieve respons waarvan 8 jongeren die 2 tot 4 keer voor een agressief antwoord kiezen. 6 van deze 8 jongeren zijn positief over de bejegening en 2 negatief. Er is geen significant verband gevonden tussen de agressieve respons en de totale beoordeling van de bejegening ($t = .52, p = .61$).

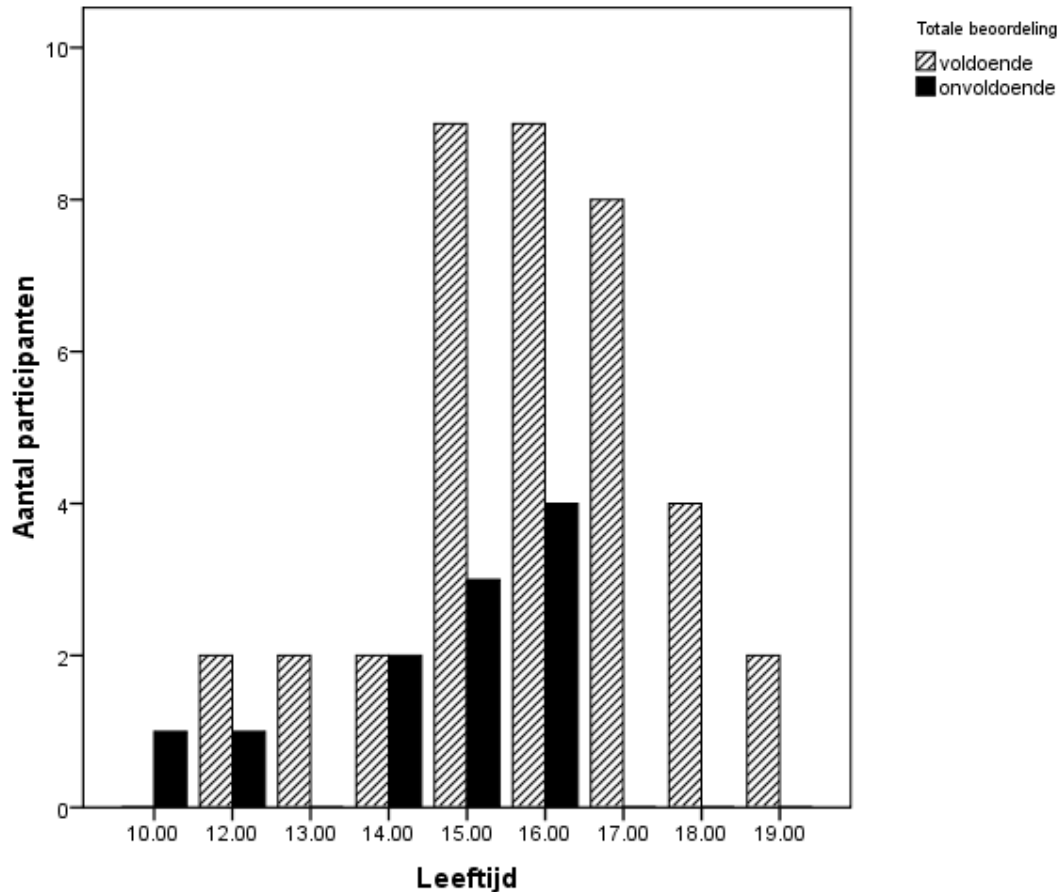
Tabel 4. *Aantal deelnemers per agressieve reactie*

Keuze voor agressieve antwoorden	N
Nooit	27
1 keer (gering)	14
2 keer (matig)	6
3 keer (vaak)	1
4 keer (vaak)	1
5 keer (altijd)	0

N = aantal deelnemers

Leeftijd en bejegening

Om het verband tussen leeftijd en beoordeling van de bejegening te onderzoeken zijn leeftijd en de totale beoordeling van de bejegening correlatieveel getoetst. Aan de hand van een t-test kwam naar voren dat hoe ouder de jongeren zijn, hoe vaker zij positief zijn over de bejegening ($t = -2.21$, $df = 47$, $p = .04$). Dit wordt weergegeven in grafiek 1.

Grafiek 1. Totale beoordeling van bejegening per leeftijdsgroep.

Uit berekening van bivariate correlaties bleek een significant verband tussen leeftijd en de schalen ‘toon betrokkenheid’ ($r = .360, p < .05$), ‘heb respect’ ($r = .363, p < .05$) en ‘zorg voor goed contact’ ($r = .376, p < .05$). Jongeren ervaren de bejegening op deze schalen en de algehele bejegening positiever naarmate ze ouder zijn.

2. Eigenwaarde

Om de mate van eigenwaarde bij de jongeren te onderzoeken werden de scores op de schaal ‘gevoel van eigenwaarde’ berekend. In Tabel 5 is te zien dat de gemiddelde score boven de grenswaarde 15 ligt en dat het grootste gedeelte van de deelnemers, 75.51 %, boven deze grenswaarde scoort, zoals verwacht. Opvallend is de grootte van de standaarddeviatie: dit duidt aan dat de scores van de kinderen onderling sterk verschillen.

Tabel 5. Gemiddelde, aantal deelnemers en standaarddeviatie per schaal ‘gevoel van eigenwaarde’

Gevoel van eigenwaarde	M	N	%	% cum	SD
86 - 100	94.50	6	12.24	12.24	
16 - 85	46.06	31	63.27	75.51	

0 - 15	6.00	12	24.49	100	
Totaal	42.18	49	100	100	29.95

M = gemiddelde, N = aantal deelnemers, % = percentage, % cum = percentage cumulatief, SD = standaarddeviatie

Agressief antwoorden en eigenwaarde

Om het verband tussen agressieve responsgeneratie (SIP) en eigenwaarde te onderzoeken werd het aantal spontane agressieve antwoorden en de eigenwaarde van de jongeren met een t-test getoetst. Er werd geen significant verband gevonden tussen agressief antwoorden en gevoel van eigenwaarde ($t = .19, p = .19$).

2 van de 6 participanten met een hoog gevoel van eigenwaarde hebben een matige agressieve responsgeneratie. De overige 4 hebben geen agressieve respons. Van de 12 participanten met een laag gevoel van eigenwaarde zijn er 2 die matig tot vaak agressief repondeerden.

Van de 8 personen die matig tot vaak agressief repondeerden zijn er dus 4 die een uitzonderlijke (hoge dan wel lage) eigenwaarde hebben.

3. Samenhang tussen eigenwaarde, bejegening en agressieve responsgeneratie

Om te onderzoeken of een hoge eigenwaarde en een negatieve beoordeling van de bejegening samenhangt met de agressieve responsgeneratie van een jongere werden de correlaties tussen deze factoren getoetst. Uit t-tests bleek het verband tussen eigenwaarde en bejegening ($t = 1.31, p = .20$) dan wel agressieve responsgeneratie ($t = .23, p = .82$) niet significant, evenals het verband tussen agressieve responsgeneratie en bejegening ($t = .52, p = .61$).

Er zijn 6 participanten met een hoog gevoel van eigenwaarde waarvan 2 de bejegening negatief beoordelen en 4 positief. Van de 12 participanten met een lage eigenwaarde zijn er 11 positief over de bejegening en slechts 1 negatief.

Discussie

Sociale informatieverwerking zou volgens onderzoek een rol spelen bij gedragsproblemen van LVB-jongeren binnen residentiële settings (Van Nieuwenhuijzen et al., 2005). Ook de vorming van het zelfbeeld, dat wordt geacht een grote rol te spelen in ontwikkelings- en leerprocessen (Elias, 2005), houdt mogelijk verband met gedragsproblemen bij deze jongeren.

In het Dialoog-project wordt er van uit gegaan dat de communicatie tussen begeleiders en jongeren vaak problemen oplevert, omdat jongeren zich niet gehoord en begrepen voelen door hun begeleiders en dat ook een lage eigenwaarde bij de jongeren ten grondslag ligt aan hun gevoel van onvermogen om aan een prettige omgang met de begeleiding te werken (Kocken, 2009).

Bejegening

Uit dit onderzoek is gebleken dat de veronderstelling van de Dialoog dat LVB-jongeren negatief tegen hun begeleiding aankijken niet klopt, omdat het grootste deel van de jongeren de bejegening juist als positief beschouwt. De jongeren beoordelen alle aspecten van

de begeleiding gemiddeld voldoende en ook over betrokkenheid en respect van de begeleiding in het bijzonder zijn jongeren juist tevreden. Dit impliceert dat zij interesse en acceptatie van hun begeleiders ervaren.

Er is een discrepantie tussen de positieve houding die hier naar voren komt en een negatieve houding die eerder bij de jongeren is geconstateerd door de Dialoog. Dit heeft mogelijk te maken met de momenten waarop de jongeren de bejegening beoordeeld hebben. De testafnames voor het huidige onderzoek vonden bij de jongeren plaats op momenten dat zij vrijwel altijd rustig waren en niet bezig met sociale conflicten. Op eerdere momenten werd hen juist naar de begeleiding in combinatie met sociale conflicten gevraagd. Omdat uit onderzoek is gebleken dat zij moeite hebben met SIV en in het bijzonder met evalueren (Van Nieuwenhuijzen et al., 2004), heeft het vragen naar begeleiding en conflicten tezamen wellicht tot gevolg gehad dat zij negatiever oordeelden, omdat zij de negatieve emoties die bij conflicten horen koppelden aan het oordeel over de begeleiding. Om vast te stellen of SIV van invloed is op de beoordeling zou het nuttig zijn in het vervolg op verschillende tijdstippen hun mening over de bejegening te onderzoeken, bijvoorbeeld vlak na een conflict en op rustige momenten.

De neiging tot agressie is in dit onderzoek tevens getoetst. Uit het onderzoek van Van Nieuwenhuijzen et al. (2004) bleek een correlatie tussen spontane agressieve reacties op hypothetische vraagstukken en daadwerkelijk agressief reageren bij echte ruzies of conflicten. In het huidige onderzoek kwam niet naar voren dat jongeren geneigd zijn agressief op hypothetische vraagstukken te antwoorden (zij gaven meestal assertieve antwoorden). Het blijft dus de vraag welke rol SIV speelt bij het beoordelen van de begeleiding. Het zou nuttig zijn in vervolgonderzoek de SIV op andere wijze te onderzoeken bijvoorbeeld door te kijken naar de beoordeling van het agressieve gedrag van de jongeren door de begeleiders. Dit zou wellicht een betere weergave zijn van het daadwerkelijke agressieve gedrag dat jongeren vertonen dan hun spontane agressieve reacties op hypothetische vraagstukken. Vervolgens zouden de beoordelingen van de jongeren die volgens de begeleiders veel agressie vertonen kunnen worden vergeleken met de beoordelingen van jongeren die weinig agressie zouden vertonen. Zo kan vastgesteld worden of jongeren die veel agressie zouden vertonen, negatiever oordelen.

De jongeren in het huidige onderzoek kozen vooral assertieve antwoorden op hypothetische vraagstukken wanneer hen drie opties voorgelegd werden. Uit het onderzoek van Van Nieuwenhuijzen et al. (2004) bleek dat LVB-kinderen in residentiële settings vaker assertieve antwoorden kozen dan LVB-kinderen die niet in residentiële settings verbleven. Wanneer een vergelijking zou worden gemaakt met de antwoorden van niet-residentieel opgenomen jongeren en de antwoorden van de jongeren uit het huidige onderzoek zou het gevonden resultaat van Van Nieuwenhuijzen et al. (2004) mogelijk bevestigd kunnen worden.

In het huidige onderzoek bleek een significant verband te bestaan tussen leeftijd van de jongeren en het oordeel over de begeleiding. Hoe ouder de jongeren, des te positiever zij oordeelden over de begeleiding. Negatieve oordelen waren alleen te vinden bij jongeren tot zeventien jaar. Uit eerder onderzoek is gebleken dat juist in de vroege adolescentie jongeren gevoelig zijn voor kritiek en dit vaak als bedreigend ervaren (Thomaes et al., 2009). Als een negatief oordeel veroorzaakt wordt door een bedreigd gevoel lijkt dit bedreigde gevoel dus af te nemen aan de hand van leeftijd. Vanwege het gevonden verschil in de beoordeling van de begeleiding zou het interessant zijn in vervolgonderzoek te kijken naar de (mate van) gedragsproblemen in samenhang met leeftijd, om hier de interventie op aan te passen. Desalniettemin werd de beoordeling op alle leeftijden vaker als positief dan als negatief beoordeeld, behalve op veertienjarige leeftijd, waarop even vaak positief als negatief werd geoordeeld. Het blijft zodoende aannemelijk dat het oordeel van de jongeren minder negatief is dan vooraf door de Dialoog aangenomen.

Een beperking van het huidige onderzoek is echter dat een groot deel van het aantal jongeren in de instelling niet mee heeft gewerkt aan het onderzoek (ongeveer tweederde deel). Sommige jongeren kregen geen toestemming van hun ouders of weigerden zelf om mee te werken. Mogelijk zijn de uitkomsten van het onderzoek niet representatief voor de hele groep. Zo zou het kunnen zijn dat juist de jongeren die ontevreden zijn over de begeleiding niet hebben meegewerkt. Men kan zich afvragen in hoeverre het probleemgedrag waar de interventie zich op richt, kan worden onderzocht wanneer een deel van de jongeren niet deelneemt aan het onderzoek en in hoeverre de problemen spelen bij het onderzochte deel.

De positieve beoordeling van de bejegening in het huidige onderzoek is gebaseerd op de mening van de jongeren over hun mentor. Het is mogelijk dat het oordeel over de bejegening van andere begeleiders afwijkt van oordelen over de bejegening van de mentor, bijvoorbeeld omdat zij met de mentor een bepaalde vertrouwensband ontwikkelen waardoor er met mentoren minder conflicten zijn. Het zou interessant zijn meer onderzoek te doen om te achterhalen tussen welke jongeren en welke begeleiders conflicten het meest voorkomen. Hiertoe zou het ook nuttig zijn een vergelijking te maken tussen het oordeel over het gedrag van de jongeren van mentoren enerzijds en andere begeleiders anderzijds en dit te koppelen aan het oordeel van de jongeren over de bejegening van de mentoren enerzijds en de andere begeleiders anderzijds. In ieder geval kan gesteld worden dat er nauwelijks een negatieve houding bestaat bij de jongeren uit dit onderzoek ten aanzien van de mentoren, die erg belangrijk zijn bij hun begeleiding. De vraag is bij wie en wanneer de veelvoorkomende agressie optreedt en hoe interventie het meeste effect zou hebben, om dit te doen afnemen.

Eigenwaarde

De aanname dat er een laag gevoel van eigenwaarde bij de jongeren is te vinden, kan eveneens niet worden ondersteund, omdat het merendeel van de jongeren in het huidige onderzoek ver boven de gestelde grenswaarde van een lage eigenwaarde scoort. Mogelijk is het onterecht te stellen dat het nuttig is de eigenwaarde van de jongeren te versterken, zodat dit ertoe zou leiden dat zij door meer vertrouwen in eigen kunnen zich meer gemotiveerd en in staat zouden voelen aan een prettige omgang met anderen te werken. De rol van het concept eigenwaarde is wellicht anders dan door de Dialoog wordt aangenomen.

Echter kan ook niet zonder meer gesteld worden dat de jongeren een normale eigenwaarde hebben. De gemiddelde score van de eigenwaarde is geen representatieve score voor de eigenwaarde van de meeste jongeren, omdat er een aantal jongeren is met een heel hoge eigenwaarde maar ook een aantal met een heel lage eigenwaarde.

Het veronderstelde positieve verband tussen eigenwaarde en agressie kwam in het huidige onderzoek niet naar voren. Ook werd geen verband gevonden tussen een lage eigenwaarde en een agressieve responsgeneratie. Dit heeft er wellicht mee te maken dat het aantal jongeren met een agressieve responsgeneratie gering was. Ook het aantal jongeren met een hoog dan wel laag gevoel van eigenwaarde was gering. Daartoe blijft de vraag bestaan wat de samenhang is tussen agressie en eigenwaarde (en de rol van SIV hierbij). Meer onderzoek hiernaar is nuttig en uit te voeren door bijvoorbeeld het oordeel over de agressie bij de jongeren van begeleiders te onderzoeken en dit te koppelen aan de eigenwaarde van de jongeren.

Wel was opvallend dat van de acht personen die matig tot vaak agressief reageerden, vier een uitzonderlijke (twee een lage en twee een hoge) eigenwaarde hadden, dus de helft, terwijl er in totaal weinig proefpersonen met een uitzonderlijke eigenwaarde waren. Hieruit blijkt een mogelijke samenhang tussen een hoge dan wel lage eigenwaarde en agressie. Het zou nuttig zijn agressie op andere wijze te onderzoeken om dit vast te kunnen stellen. Ook een grotere steekproef zou hier wellicht uitsluitsel over kunnen geven.

Het onderscheid tussen een lage en hoge eigenwaarde is echter discutabel. Salmivalli (1999) stelt dat dit onderscheid misschien niet toereikend is om de eigenwaarde van personen met een neiging tot agressie te bespreken. Wellicht is het nuttiger een onderscheid te maken in verschillende typen eigenwaarde. Volgens Salmivalli kan eigenwaarde op verschillende manieren nadelig voor iemand zijn. Zo zijn er mensen die zichzelf vaak de schuld geven van dingen die mis gaan en zwaktes snel toegeven. Deze mensen worden traditioneel gezien als mensen met een lage eigenwaarde. Maar ook het te verdedigend reageren op kritiek van anderen en zichzelf irreëel hoog inschatten kan nadelig voor iemand zijn. Daarom lijkt het pragmatischer te onderzoeken hoe jongeren (afzonderlijk) omgaan met kritiek en afhankelijk

hiervan vast te stellen wat dit voor invloed heeft op de communicatie en hoe hier op ingespeeld kan worden.

Baumeister, Smart & Boden (1996) vonden reeds dat personen met een onstabiel zelfbeeld agressief reageerden op degenen die hen kritiek gaven. Het zou daarom interessant zijn het zelfbeeld bij dezelfde jongere op verschillende testmomenten te onderzoeken. Zo kan worden vastgesteld of LVB-jongeren hun zelfbeeld stabiel beoordelen. Om de samenhang met agressie te onderzoeken, zou een neiging tot agressie ook moeten worden aangetoond.

Het veronderstelde verband tussen een hoge eigenwaarde, een negatieve beoordeling van de begeleiding en de neiging tot agressie kon niet worden aangetoond in het huidige onderzoek. Een negatieve beoordeling van de bejegening en een hoge eigenwaarde bieden hier in ieder geval geen verklaring voor de neiging tot agressie van de jongeren. Wel was opvallend dat een groot deel van de proefpersonen met een lage eigenwaarde positief was over de bejegening (elf van de twaalf). Wellicht hebben deze personen in ieder geval niet vaak conflicten met begeleiders.

Bij de manier van het onderzoeken van de eigenwaarde moeten wel kanttekeningen worden geplaatst. Door Treffers et al. (2002) wordt gewaarschuwd dat de afname van de CBSA bij een afwijkende normgroep (cognitief onrijpe adolescenten), tot vertekening kan leiden. Men kan zich afvragen wat de invloed is van de cognitieve vermogens van de jongeren: in hoeverre begrijpen zij daadwerkelijk wat er van hen gevraagd wordt? Het minder taalvaardig zijn speelt hier tevens een rol. Uit onderzoek van Harter (1982) bleek dat verstandelijk beperkte kinderen als het ware achter liggen in hun scores aangaande hun zelfbeeld; zij scoorden zoals normaal ontwikkelde kinderen op jongere leeftijd. Het zou daarom wellicht beter zijn om bij LVB-jongeren tot op latere leeftijd de CBSK af te nemen in plaats van op twaalfjarige leeftijd over te gaan naar afname van de CBSA, zodat de scores kunnen worden vergeleken met die van normaal ontwikkelde jongere kinderen.

Omdat de SIV bij jongeren met LVB afwijkt van die van normale jongeren speelt sociale wenselijkheid mogelijk ook andere rol. Er wordt bij normaalbegaafde jongeren vanuit gegaan dat zij deels sociaal wenselijk antwoorden en hiervoor wordt gecorrigeerd. Omdat LVB'ers wellicht minder sociaal wenselijk antwoorden, zou de correctie hiervoor hun uitkomsten kunnen vertekenen.

Ook bijkomende psychiatrische aandoeningen zoals ADHD of een autismespectrumstoornis kunnen van invloed zijn op de onderzoeksresultaten doordat bijvoorbeeld een geringe concentratie de testresultaten minder betrouwbaar maakt.

Concluderend kan gesteld worden dat het onderzoeken van de eigenwaarde bij jongeren met LVB en gedragsproblemen een moeilijk proces is, omdat factoren zoals cognitieve vermogens en sociale wenselijkheid de uitkomsten kunnen vertekenen en het

daarnaast te betwijfelen is of de unidimensionele benadering van het concept (van laag naar hoog) toereikend is.

Harter (1999) vond dat het ervaren van steun van een belangrijke volwassene bij een adolescent van positieve invloed was op het algemene zelfbeeld. Dit was echter in combinatie met de band die de jongeren met hun ouders hadden. In het huidige onderzoek is gevonden dat jongeren de steun van hun mentor, een voor hen belangrijke volwassene, als positief beoordelen. Wellicht is het interessant dit in vervolgonderzoek te koppelen aan een onderzoek naar het algemene zelfbeeld, waarbij ook de band met de ouders in ogenschouw moet worden genomen.

Conclusie

Gebleken is dat een negatieve beoordeling van de bejegening en een lage eigenwaarde niet ten grondslag liggen aan gedragsproblemen van LVB-jongeren in residentiële settings. Wellicht is het nuttig om een stapje terug te gaan binnen de dialoog met de doelgroep, om de kern van de problematiek te achterhalen. De band tussen de jongeren en hun begeleiders zou uitgebreider onderzocht moeten worden, om meer te weten te komen over wat er ten grondslag ligt aan het probleemgedrag bij jongeren in conflictsituaties met hun begeleiders. Met name de rol van SIV zou hiertoe uitgebreid onderzocht moeten worden, omdat dit vooralsnog lijkt te kunnen verklaren waarom de reactie van LVB-jongeren op conflicten en personen in 'spontane situaties' vaak agressief is.

Daarnaast zou het begrip eigenwaarde uitgebreider moeten worden onderzocht om dit op een juiste wijze in interventies bij jongeren met LVB te kunnen betrekken.

Referenties

- Allen, D. & Tynan, H. (2000). Responding to aggressive behavior: impact of training on staff members' knowledge and confidence. *Mental Retardation*, 38, 97-104.
- Baldwin, M. W. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112, 461-484.
- Baumeister, R.F. (1997). *Evil. Inside Human Cruelty and Violence*. New York: Freeman.
- Baumeister, R. F., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33.
- Boukes, J. & Kocken, G. (2009). *Training Dialoog (1)*. Amstelduin/Lijn 5.
- Bradshaw, C.P. & Hazan, C. (2006). Examining views of self in relation to view of others: Implications for research on aggression and self-esteem. *Journal of Research in Personality*, 40, 1209-1218.
- Bromley, J. & Emerson, E. (1995). Beliefs and emotional reactions of care staff working with people with challenging behaviour. *Journal of Intellectual Disability Research*, 39, 341-352.

- Crick N. R. & Dodge K. A. (1994) A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin* 115, 74-101.
- Crick, N.C. & Dodge, K.A. (1996). Social Information-Processing deficits in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 933-1002.
- Didden, R. & Moonen, X. (2007). *Met het oog op behandeling. Effectieve behandeling van gedragsstoornissen bij mensen met een lichte verstandelijke beperking*. Bergdrukkerij: Amersfoort.
- Dodge K. A. (1986). A social information processing model of social competence in children. *Minnesota Symposium on Child Psychology*, 18. *Cognitive Perspectives on Children's Social and Behavioural Development* (ed. M. Perlmutter), pp, 77-125. Erlbaum, Hillsdale, NJ.
- Dodge, K.A. (1993). Studying mechanisms in the cycle of violence. In C. Thompson (Ed.), *The Science and Psychiatry of Violence* (pp. 19-36). London: Butterworth-Heinemann.
- Elias, C. (2005). *The development of perceived competence in children with mild intellectual disabilities*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Embregts, P.J.C.M., Didden, R., Schreuder, N., Huitink, C., Van Nieuwenhuijzen, M. (2008). Aggressive behavior in individuals with moderate to borderline intellectual disabilities who live in a residential facility: An evaluation of function variables. *Research in Developmental Disabilities*, 30, 682-688.
- Grey, I.M., Hastings, R. & McClean (2007). Issues in staff training in working with clients with challenging behaviors. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 1, 1-5.
- Harchik, A.E., Anderson, M., Thomson, R., Forde, K., Feinberg, L., Rivest, S., & Luiselli, J.K., (2001). Evaluation of a participatory, competency-based model of staff training in a community habilitative setting. *Behavioral Interventions*, 16, 1-13.
- Harter, S. (1982). The perceived competence scale for children. *Child Development*, 53, 87-97.
- Harter, S (1983). Developmental perspectives on the self system. In E.M. Hetherington (Ed.) *Handbook of child psychology: Socialization personality and social development*(Vol.4.). New York: Wiley
- Harter, S. (1985). *Manual for the Self-Perception Profile for Children*. Denver, CO: University of Denver.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: a developmental perspective*. New York: The Guilford Press.
- Hastings, R. P. (1997). Measuring staff perceptions of challenging behaviour: the challenging behavior attributions scale (CHABA). *Journal of Intellectual Disability Research*, 41, 495-501.
- Kocken (2009). Werkt de Dialoog bij jongeren met een lichte verstandelijke beperking (LVB)? *Onderzoek & Praktijk* 7 (1), 15-19.
- Louwe, J.J. & Van Overveld, C.W (2008). *Een PAD naar minder agressie: De effectiviteit van het Programma Alternative Denkstrategieën voor jongens met ernstige gedragsproblemen in verschillende typen Nederlands primair onderwijs*. Utrecht: Agiel.

- Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W., Coulter, D., Craig, E. M., Reeve, A., Schalock, R. L., and Snell, M. E. 2002. *Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports* (10). American Association on Mental Retardation. Washington, DC.
- Luckasson, R., Brothwick-Duffy, S., Buntinx, W., Coulter, D., Craig, P., Reeve, A., et al., (2002). *Mental Retardation: Definition, Classification and Systems of Supports*. Washington: American Association on Mental Retardation.
- Moonen, X. (2006) *Verblijf, beeld en ervaringen van jongeren opgenomen in een orthopedagogisch centrum voor jeugdigen met een LVB*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Orobio de Castro, B., Embregts, P.J.C.M., van Nieuwenhuijzen, M. & Stolker, J.J. (2008). Samen op zoek naar effectieve behandeling van gedragsproblemen bij cliënten met een lichte verstandelijke beperking: Het consortium Effectieve Behandeling Gedragsproblemen LVG. *Onderzoek & Praktijk*, 6 (1), 5-11.
- Ponsioen, A.J.G. (2009) *Onderzoek & Praktijk. Tijdschrift voor de LVG zorg*. 7 (1), 3.
- Salmivalli (1999). Feeling good about oneself, being bad to others? Remarks on self-esteem, hostility, and aggressive behavior. *Aggression and Violent Behavior*, 6, 375-393.
- Stam, C (2010). Meer jeugdigen met licht verstandelijke handicap. *Zorg en welzijn platform* (01-03-2010). [Http://www.zorgwelzijn.nl](http://www.zorgwelzijn.nl).
- Stromme, P. & Hagberg, G., 2000. Aetiology in severe and mild mental retardation: A population-based study of Norwegian children. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 42, 76-86.
- Stucke, T.S. & Sporer, S.L. (2002). When a grandiose self-image is threatened: Narcissism and Self-Concept Clarity as Predictors of Negative Emotions and Aggression following Ego-Threat. *Journal of Personality*, 70, 509-532.
- Thomaes, S., Bushman, B.J., Orobio de Castro, B. Cohen, G.L. & Denissen, J.J. (2009). Reducing Narcissistic Aggression by Buttressing Self-Esteem. *Association for Psychological Science*, 20, 1536-1542.
- Treffers, Ph.D.A., Goedhart, A.W., Veerman, J.W., Bergh, B.R.H. van den, Ackaert, L., & Rycke, L. de. (2002). *Competentiebelevingsschaal voor Adolescenten, Handleiding*. Lisse: Swets Test Publishers.
- Van Erve, N., Poiesz, M., & Veerman, J.W. (2007). *Bejegening in de jeugdzorg. Handleiding B-toets*. Nijmegen: Praktikon.
- Van Nieuwenhuijzen, M. (2004). *Social information processing in children with mild intellectual disabilities*. Proefschrift, Universiteit Utrecht, Nederland.
- Van Nieuwenhuijzen, M., Bijman, E. R., Lamberix, I. C. W., Wijnroks, L., Orobio de Castro, B., Vermeer, A., et al. (2005). Do children do what they say? Responses to hypothetical and real-life social problems in children with mild intellectual disabilities and behavior problems. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 419- 433.
- Van Nieuwenhuijzen, M., Bijman, E., Lamberix, I., Wijnroks, L. & Matthys, W. (2008). *Handleiding Sociale Probleemoplossings Test. Bewerkt voor moeilijk lerende kinderen*. Universiteit Utrecht.

- Van Nieuwenhuijzen, M., Bijman, E., Lamberix, I., Wijnroks, L. & Matthys, W. (2008). *Handleiding Sociale Probleemoplossings Test Volwassenen. Bewerkt voor moeilijk lerende kinderen*. Universiteit Utrecht.
- Van Nieuwenhuijzen, M., Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A. & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behavior problems. *European Journal of Developmental Psychology, 1*, 215-229.
- Verstegen, D. (2005). Zorg voor mensen met een lichte verstandelijke handicap met meervoudige problematiek. *Onderzoek & Praktijk, 3*, 5-8.
- Veerman, J.W., Straathof, M.A.E., Treffers, Ph.D.A., Bergh, B.R.H. van den, & Brink, L.T. ten. (1997). *Competentiebelevingsschaal voor Kinderen, Handleiding*. Lisse: Swets Test Publishers.
- Wenar, C. & Kerig, P.K. (2005). *Developmental psychopathology. From infancy through adolescence*. Singapore: McGraw-Hill.